

Зграда Универзитета у Нишу

МИЛОРАД ВОЈИНОВИЋ

- Споменичке вредности
- Радови на обнављању
- Обликовање екстеријера и дела ентеријера

Просторноисторијске, архитектонске и ликовне карактеристике и вредности

Првобитни габарит зграде састојао се од приземља и спрата са трактом у дужини од 65 метара, ослоњеним на данашњи Кеј Мике Палигорића и 50 метара у дужини у односу на данашњу Улицу добричку. Зграда датира из времена од 1886. године, када је изграђена за потребе Начелства Нишког сжруга и Управе полиције, према пројекту непознатог бечког архитекте.¹

Важно је напоменути да је зграда грађена на локацији која се непосредно ослања на регулацију саме кејске саобраћајнице уз десну обалу реке Нишаве и у близини моста који води према тврђави. Представљала је у оно време несумњиво први и јединствен објекат изграђен у Нишу по узору на оновремена европска схватања, укључујући и сам начин градње са масивним зидовима изведеним од опеке и солидно решеном међуспратном конструкцијом.

У прилог овоме је и запис познатог аустријског ерудите и путописца из друге половине XIX века, Феликса Каница (1829—1904). Путујући у то време кроз Србију, боравио је тада неко време и у Нишу. Навео је за зграду Начелства да је „од оријенталне архитектуре Конака оштро својим западноевропским стилем одударала на другој страни зграда Окружног начелства, која је завршена године 1889.“² И заиста, „ова раскошна грађевина, којој је централни ризалит украшен стубовима и угаони ризалити у облику кула дају карактер монументалности“, садржи „унутрашње просторије, нарочито велику дворану за заседање и суђење луксузно опремљене, са богато декорисаним гвозденим пећима и шареним подним плочама, увезеним из Немачке“.³

Чак је и столарија у згради несумњиво била израђена у једној од бечких радионица, о чему сведочи утиснут натпис на столарији са ознаком »VIEN«.⁴

Када је реч о ентеријеру зграде, у улазном вестибилу из данашње Улице добричке, где су онда били смештени Окружни суд и Полиција,⁵ и данас стоји очувана, мада теже видљива, представа у виду четири грба са симболима тадашње краљевине Србије.⁶ Изведена је у секо техници која није у довољној мери очувана у улазном вестибилу главног улаза са данашњег кеја у простор Окружног начелства. То, међутим, представља веома важан материјални документ о времену у коме је зграда подигнута.

Диспозиција саме зграде у односу на обе етажне одразила се на неки начин и на њену спољну архитектуру. Рустика је изражена на фасадама у нивоу приземља у малтеру. Решена је и обликована као имитација широких спојница претежно у хоризонталним редовима. Крајеви фасадних ризалита су са свих страна углавном остали наглашени и обрађени у имитацији босираних масивних квадера и изведени у малтеру. Насупрот приземљу, на нивоу спрата се осећа извесна лакоћа. Детаљи око отвора су студиозно обрађени. Посебно су наглашени детаљи на ризалитима, са истакнутим троугаоним тимпанонима.

Све то, поред обраде фасаде у приземљу, представља једну од основних карактеристика овог правца и стремљења у архитектури, који су били под утицајем неоренесансе. У истицању појединих маса у композицији зграде долази до пуног изражаја наглашена средишња партија с истакнутим ризалитом у односу

¹ Б. Несторовић, *Преглед споменика архитектуре у Србији XIX в.* Саопштења X Републичког завода за заштиту споменика културе, Београд 1974, стр. 164.

² Ф. Каниц, Из литературе под 7, стр. 163. Мада овај аутор као годину завршетка зграде наводи 1889, Б. Андрејевић у оквиру свог прилога под 2 са сигурношћу указује на годину 1886. као годину завршетка, како је то већ претходно и наведено у овом тексту. Аутор Б. Андрејевић се позива овом приликом и на један од писаних података из 1886. који то потврђује.

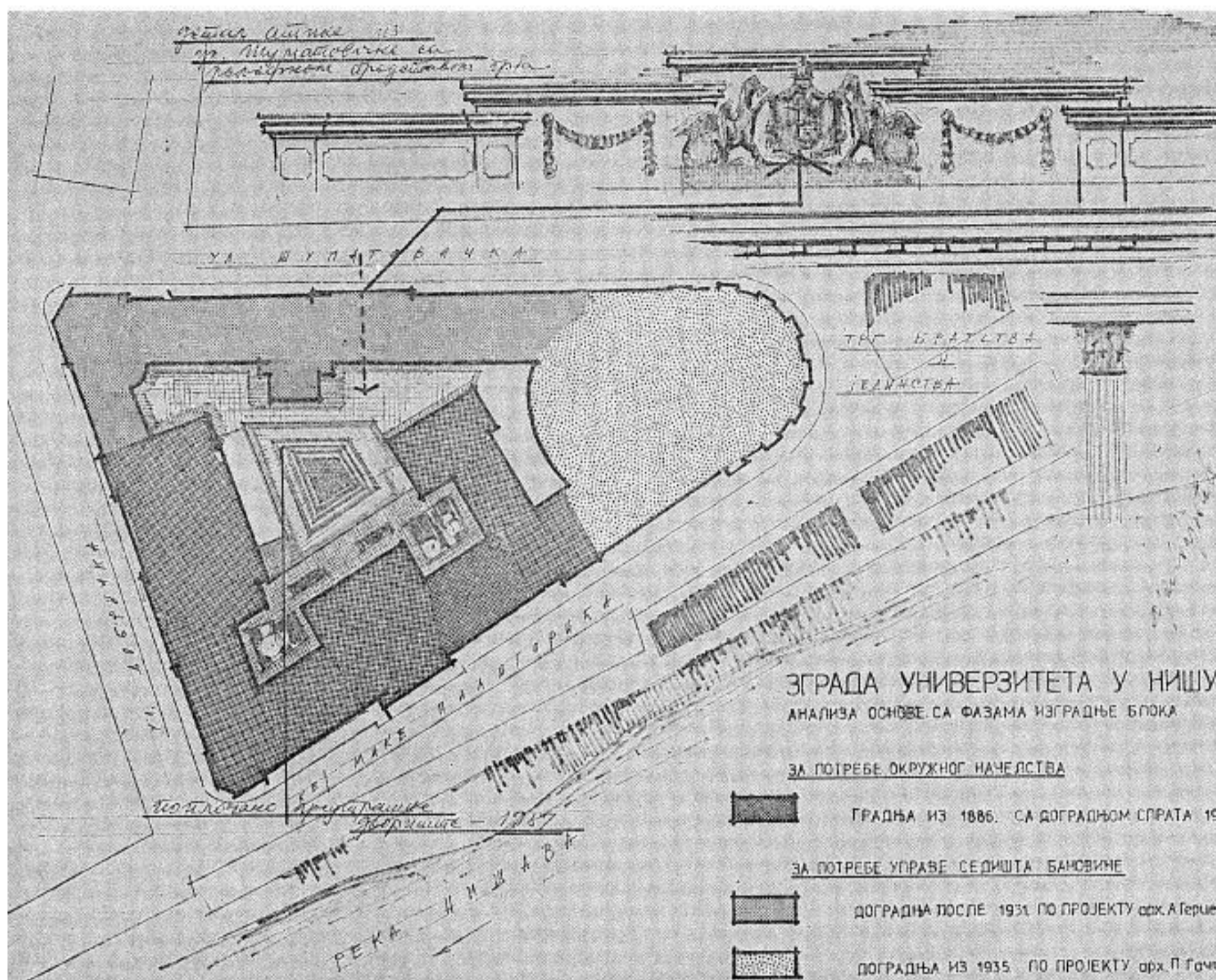
³ Ф. Каниц, *исто*, стр. 162.

⁴ Аутор Б. Андрејевић у свом прилогу из литературе под 2 на стр. 101 у оквиру напомена под 16 наводи и то да је до оваквог податка први дошао арх. М. Митровић, који је у то време био и директор нишког Завода, а приликом реновирања заводских просторија, када је на једним од унутарњих вратију запажен утиснут знак радионице из Беча.

На овакву чињеницу позива се и аутор у оквиру свог прилога наведеног у литератури под 8. арх. М. Живковић.

⁵ Данас је у приземни део овог простора смештен Завод за заштиту споменика културе.

⁶ Ови грбови се, према прилогу аутора Б. Андрејевића, нав. у литератури под 2, стр. 98 односе на четири нова округа — нишки, пиротски, лесковачки и врањски, који су припојени Србији после Берлинског конгреса, 1878. године. Истакнути су у простору ове зграде као најрепрезентативније у то време у Нишу, имајући у виду да је Ниш првих година после ослобођења од Турака, био друга престоница Србије. (прим. аут.)

Анализа основе са фазама изградње блока зграде Универзитета у Нишу.

Analyse du plan avec les phases de la construction de l'édifice abritant l'Université de Niš

на кеј, у чијем је саставу не само главни улаз, већ и сала на првом спрату. Треба овде још споменути да је у оквиру централне партије био решен још и један спрат више, са степеништем које води ка горњој сали. Овако просторно замишљено решење остало је наглашено и у спољној архитектури. Прозорски отвори сале на првом спрату решени су били са надвишењима, а насупрот њима, мали, патуљастии прозори од сале на другом, исказани су композицијски без обзира на функцију унутарњег простора, с асоцијацијама по систему, *riapo pobile*. Крајеви ризалита, као и међупростори око отвора кроз обе етажe решени су фасадним пиластерима, истакнутим по целој висини све до подножја кровног венца на један апсолутно паладијевски начин.⁷ Завршеци су им у виду стилизованих коринтских

капитела. Цела композиција, с истакнутим средишњим надвишењем завршава се кровом изнад квадратне основе, решеним у виду зарубљене пирамиде. Пошто је у оно време у широј околини зграде, рачунајући ту и централно градско подручје са друге стране реке преовладала ниска, приземна градња, зграда је том простору давала значајан урбани-

⁷ Огледа се у маниру фасадне обраде са високим стубовима или пиластерима који се издижу кроз целу фасаду од сокле до венца. Ова снажна архитектура, чији је творац ренесансни архитект Андреа Паладио из Виченце (1518—1580), створила му је велики углед и постала база за даљи развитаk архитектуре у целој Европи — по Б. Несторовићу; *Архитектура. новог века*, „Научна књига”, Београд 1964, стр. 47, 48.

Сл. 1. Изглед зграде из времена њеног првобитног облика и састава.

Fig. 1. Édifice de l'Université de Nisch dans sa forme et son ordonnance primitives.

Сл. 2. Поглед на зграду са централног градског трга из времена после 1925. год.

Fig. 2. Édifice après 1925, agrandi d'un étage. Vue depuis la place centrale de la ville.

стички акценат. И средишњи ризалит са улазном партијом из Улице добричке, мада не у тој мери наглашен, исказан је композиционо пластично као и онај са кеја, с истакнутим међупрозорским и угаоним пиластерима кроз читаву горњу етажу све до нивоа кровног венца, уз напомену да се висински ту и завршавају. Сви фасадни ризалити завршавају се по вертикали кровним атикама, што чини својеврстан печат у односу на композицију и састав зграде у целини. То иде у прилог размерама модерних монументалних грађевина, како је, поред осталог констатовао и Каниц.⁸ (сл. 1)

Историјски, зграда старог Начелства у Нишу значајна је по томе што је у њој у првим годинама по избијању првог светског рата, када је Ниш био привремена престоница Србије, било и седиште српске владе. Све политичкодипломатске акције на нивоу владе у то време од 1915. године вођене су у њој.⁹

По завршетку рата, зграда је и даље припадала Окружном начелству, под које је, у то време, осим нишког, потпадало још пет срезова. Повећање целокупног административног апарата довело је до потребе за проширењем канцеларијског простора у оквиру постојећег габарита ове зграде. Године 1925. дограђен је још један спрат.¹⁰ Приликом доградње се апсолутно водило рачуна не само о уклапању новог дела у постојећу архитектуру, већ и о њеном обједињавању у оквиру постојећег габарита у целини. (сл. 2)

Тек после 1930. године, када је Краљевина Југославија као држава административно била подељена на бановине, а седиште банске управе Моравске бановине било у Нишу, цео административноуправни апарат ове институције смештен је у зграду Окружног начелства.

Све ово условило је проширење зграде, тако да се до краја 1934. године уз постојећи габарит доградио још и наставак тракта из Улице судске (данас Добричке), све до угла Шуматовачке, као и цео тракт из Шуматовачке улице у дужини од око 78 метара. Оба тракта грађена су истоветно, не само по висини као што је висина затечених трактова заједно са кровним венцем у нивоу по извршеној доградњи спрата из 1925. године, већ и по спољњој архитектури. При том је поштована целокупна стилска композиција затеченог дела зграде, према пројекту арх. Александра Герценвица.¹¹

Улазни тракт зграде, у основи полукружно заобљен према данашњем Тргу Братства и јединства, као и део зграде који се повезује са бочним трактом затеченим у целини из времена после доградње 1925. године у односу на кеј, изведени су године 1935. према пројекту београдског архитекте Петра Гачића (1877—1949).¹² Тиме је цела зграда дефинитивно добила данашњи облик и волумен. Основа зграде заједно са њеним унутрашњим двориштем остала је овим решена по систему

затвореног градског блока у бруто површини од 4864 квадратна метра.

Улазни тракт зграде, осовински по висини конвексно заобљен према тргу, завршава се по вертикали надвишеним, умањеним спратом изнад главног венца саме зграде. Кров је у виду мансардно решеног зарубљеног конуса са посебно наглашеном кровном атиком у односу на осовину самог тракта по вертикали. У средишњој зони је и државни грб, изведен у рељефу. (сл. 3)

Треба напоменути да овај део зграде на прилазу са трга у чијем је саставу овако надвишен тракт заједно са улазном партијом, са урбанистичке тачке гледишта пружа истоветан ефекат као што је у своје време пружао, пре доградње, и средишњи тракт са надвишеним улазним ризалитом са кеја. Овако дограђена зграда имала је ширег утицаја и на централни градском простор с друге стране Нишаве.

Сав унутарњи простор на првом спрату осмишљен је том приликом на достојанствен и репрезентативан начин. Тако су били решени и улазни хол, степениште, кабинети централне управе, па чак и раскошно пројектовани станови за управника и његовог по рангу првог сарадника. По дубини тракта, пружајући се по осовитни и у правцу дворишта, налази се и централна сала за званичне скупове, обликована као амфитеатар.

У спољњој архитектури се композиционо понављају истоветно решени мотиви као и на постојећим трактовима зграде. Међутим, наглашен је прилазни трем, до кога се долази прилазним степеништем у облику амфитеатра. Мотив амфитеатра доминира у односу и на друге мотиве у обликовању прилазног тракта у целини. У односу на спратове, на изванредан начин аналогно решењу средишњег, надвишеног ризалита у саставу фасаде старог дела зграде према кеју, где се између отвора, висински кроз обе етаже све до подножја завршног венца пружају вертикални пиластри, овде је то учињено са полустубовима кружног пресека који се одозго, у подножју самог венца, завршавају композиционокоринтским капителима. Овде нарочито треба указати на плитко, галеријски решене балконе распоређене у пољима између подножја фасадних стубова дуж читавог полукружног тракта. Они су богато балустрирани, непосредно изнад самог улазног pročеља.

На основу свега изложеног се види да су пројектанти каснијих генерација, дограђујући и проширујући здање старог Начелства за потребе седишта Банске управе, веома вешто уклапали нова решења у постојеће делове. „Резултати овако прихваћеног приступа са визуелног аспекта богати (су) и то не захваљујући стереотипном копирању, већ осмишљеној и бескрајно пажљивој доградњи, чиме је у исто време оживљен и шири амбијент.“¹³ Ово се односи на зграду гледану са моста, надамак прилаза тврђави.

Сл. 3. Изглед зграде из времена пред други светски рат, са погледом на у то време решен фронтални анекс са трга заједно са улазном партијом

Fig. 3. Édifice à la veille de la Seconde guerre mondiale avec annexe frontale du côté de la place centrale de la ville et partie de l'entrée.

Јасно је, посматрано у целини, да зграда са својим положајем, димензијама, стилским карактеристикама и конструкцијом представља најмонументалније и најрепрезентативније архитектонско остварење међу јавним објектима Ниша.¹⁴ Томе доприноси још и њена непосредна локација, која се може сагледати и са одређене даљине, из централног градског трга надомак моста према тврђави, али и из шире околине.

Не само због својих просторноградитељских и урбаних вредности, већ и због значаја догађаја који су се одиграли у њој у новијој

⁸ У оквиру својих импресија о Нишу, које је Каниц 1887. објавио у „Лајпцишким илустрованим новинама“, описујући град, аутор се дуже задржавао на опису зграде Окружног начелства. „Зграда поседује изглед такав, какав се не може наћи на државним зградама што их је раније подигао Митадпаша, па ни на самој Саборној цркви са пет великих кубета, коју је подигао 1860. год. неки вешт неимар из Јужне Србије.“ (према Б. Андрејевићу, подаци из литературе под 2, стр. 98).

⁹ Што је најважније, у ову зграду стигла је и звавична објава рата од АустроУгарске, што представља, по Б. Андрејевићу, нав. дело под 2, стр. 99, јединствен начин у дипломатској пракси ове врсте. Рат је објављен телеграмом од 28. јула 1914, чиме је практично рат и започео.

¹⁰ Опет, према Б. Андрејевићу, нав. дело под 2, стр. 100, мада у Историјском архиву Ниша постоји сачуван део пројекта за надзиђивање другог спрата зграде, који садржи основу тог истог спрата, из глед из Ул. судске, данас Добричке и пресек у разм. 1:100, са потписом арх. Александра Герценвица као аутора и арх. Николе Краснова, који је пројекат прегледао, са датумом, мај 1930.

¹¹ У Историјском архиву Ниша чува се и део пројекта дозиђивања зграде Банске управе у Нишу, који садржи фасадна решења угаоног тракта зграде из Ул. судске, данас Добричке, Шуматовачке и са кеја у разм. 1:100 са потписом арх. Герценвица као пројектанта и са датумом јул 1934.

На цртежима из пројекта стоји још и печат техничког одељења Банске управе, са потписом референта, арх. Павла Лилера. Напомиње се да је решење тракта за доградњу са кеја касније прерадио арх. П. Гачић.

¹² И део пројекта који је радио овај аутор чува се у Историјском архиву Ниша са решењем основе у разм. 1:100 и развијеног централног фасадног тракта са трга у разм. 1:50 из 1935. год. са потписима чланова Колаудирајуће комисије, па и предузимача, арх. Драг. Живковића из Београда, познатог у Нишу као извођача радова на згради Хипотекарне банке, купатила у Нишкој Бањи, вишеспратнице на углу улица Душанове, Поп Лукине и Облачића Рада и др.

¹³ Брент Бролин, *Архитектура у контексту*, ИРО „Грађевинска књига“, Београд 1986. стр. 16.

¹⁴ Д. Јанић, наводи из литературе под 3, стр. 28, 29.

Сл. 4. Изглед зграде са погледом у истом правцу из времена пре почетка конзерваторско-рестаураторских радова од 1976. год.

Fig. 4. Édifice avant le début des travaux de restauration et de conservation en 1976. Vue depuis la place centrale.

историји, зграда је 1972. године на основу решења које је данео Завод за заштиту споменика културе из Ниша, званично проглашена спомеником културе.¹⁵ Зграда је уписана и у регистар нишког Завода, а године 1979. званично увршћена и у категорију културних добара од великог значаја за целу републику.¹⁶ После завршетка другог светског рата у згради су били смештени Срески народни одбор и друге институције друштвеног карактера. Тек се од 1966. године у њој налазе управа и седиште Ректората новоствореног Универзитета у Нишу и низ других значајних институција (Универзитетска библиотека, Регионална привредна комора, Завод за заштиту споменика културе, Завод за статистику, разне друге институције за потребе рада универзитетске омладине и др.).

Радови на обнављању и обликовању спољњег изгледа зграде

Радови на обнављању и рестаурацији спољашњости зграде започети су још 1976. године. Тада су се у Нишу одвијале широке акције које су спроводили општина и друге друштво-

не и друштвенополитичке организације на комуналном уређењу улица с инфраструктуром. Универзитет у Нишу, као институција, обележио је тада свој десетогодишњи јубилеј.

Стање зграде пре почетка радова и приступ реализацији интервенција на обнављању спољњег изгледа

Пре почетка радова, зграда Универзитета у Нишу била је доста запуштена и прилично неодржавана, што је била последица њеног нејединственог коришћења у протекле дветри деценије. Уз то, није било довољно ни материјалних средстава потребних за одржавање, али ни иницијативе за поправку.

Наиме, фасада је обнављана последњи пут још средином педесетих година у неадекватној, рутинској техници: Фасадне површине су тако биле прскане цементним млеком помешаним са каменом ситнежи, без икаквих других додатака. Оваква обрада, неугледна и сама по себи веома ружна, била је прилично већ и дотрајала, малтер на фасади је местимично испуцао, подкорушио се и опадао, нарочито на истуреним деловима прочеља и то

углавном око венаца, пиластара, ивичних делова и др. Оштећења овакве врсте најчешће су проузроковали кварови на лимарији, што је, уз јаке мразеве био и основни разлог задржавања влаге на истуреним и незаштићеним деловима фасаде. Малтер на фасади улазног тракта са Трга Братства и јединства, као и са Кеја Мике Палигорића био је оштећен и до 40°/о.

Лимени кровни покривач на закошеној, чеоној мансардној кровној површини поправљан је неадекватно у неколико последњих година пре почетка радова више пута. Зато је остао и местимично оштећен, а рутинско повезивање кровних табли спајањем није одговарало аутентичном облику, који се може видети на сачуваним старим фотографијама из предратног времена (сл. 4).

Сви ови недостаци су могли да се уоче и на фасадним површинама зграде према кеју, све до угла Улице добричке. Завршни кровни венац на старом делу зграде са дограђеним спратом из 1925. године, израђен од цинковог лима у ламелама, на више места је био деформисан и дотрајао.

Оригиналан, аутентичан кровни покривач са кровне пирамиде средишњег дела у односу на првобитни састав грађевине посматран са кеја обрађен складно у своје време, временом је нестао. На његовом месту је и овде пре почетка радова био затечен обичан лим, лишен свих одговарајућих визуелних апликација, па и складности.

Прозорске решетке, затечене на свим отворима у приземљу, биле су начињене грубо и неугледно од стандардних металних елемената. Пошто нису биле у складу с изгледом зграде, на њој су деловале потпуно странао.

Због свега поменутог је било неопходно приступити спасавању зграде и рестаураторским интервенцијама што пре, како би се све вредности у погледу спољашњости овако значајног објекта сачувале, али и преко зидова, крова и других истурених делова екстеријера зграда обезбедила од дејства неповољних временских утицаја.

Радови изведени у претходној фази, године 1976. и 1977.

У току 1976. године, први пут су предузети конзерваторскорестаураторски радови, чији је циљ била адекватна обнова целокупног спољњег изгледа зграде. Том приликом је требало истаћи део њеног екстеријера. Све ово односило се и на сценографију фасадних површина са целокупном орнаменталном пластиком, као и на решење обликовања појединих партија. Требало је нагласити том приликом прилазе самој згради, кровна надвишења, балустриране балконе и др.

Што се тиче рестаурације фасадних површина, овде се и те како имало у виду да се

читава сценографија прочеља уз истицање градације појединих елемената, односно декорације, изведе и реши колористички. Примењени су одговарајући односи нијанси, имајући у виду да се при том користе искључиво индустријске боје. Тако би се оствариле бојене површине, које би самим тим биле довољно равне и глатке.

Тада су и први пут почети радови на екстеријеру прилазног тракта као најистуренијег чеоног дела према Тргу Братства и јединства. Њему припада и репрезентативни улаз у зграду, у развијеној дужини од око 46 метара. У току радова је констатовано неколико битних чињеница:

Оригиналне фасадне површине обрађене су у малтеру, преко кога је каснијим прскањем нанет веома јак премаз, састављен искључиво од цементног млека са додатком камене ситнежи који се толико чврсто везао за малтерску подлогу, да се практично у потпуности површински и сјединио с њом. Покушало се да се овај цементни нанос потпуно одстрани са малтерске површине. Извођач радова, инвеститор и надзорни орган су констатовали да је то у пракси готово неизводљиво, не само са техничке стране, већ и у односу на време за то потребно, посебно на ивичним профилима. То би у оваквим случајевима при детаљном чишћењу пре могло оштетити фасаду, него је ослободити од наноса.

Стога је одлучено да се изврши површинско чишћење раније испрсканих површина глачањем до једног одређеног нивоа, тако да се одстрани сва груба површинска обрада, а са покушајем задржавања по површини извесне дозе с интензитетом благе рустике, у приближној структури полуобрађеног гранита. Пошто су овакве пробе, извршене на појединим деловима фасадних поља дале задовољавајуће резултате, одлучено је да се у потпуности приступи оваквој обради фасаде, с тим што ће се код новоокрпљених површина оне претходно испрскати преко малтера, а потом преглачати у истом том нивоу. Тако би се остварио утисак да је обрада јединствена, па тек после тога приступило бојењу фасадних површина одговарајућим бојама.

Избор и распоред бојених нијанси извршен је у складу са постојећим нијансирањем из ранијих фаза на старом делу зграде, до којих се дошло местимичним чишћењем. При том се водило рачуна да се објекту у догледно време у целини максимално поврати спољњи изглед у односу на његов најстарији део. Колористички акценат тамније нијансе истакнут је баш у нивоу приземља и прати на овај начин интензитет у погледу обраде фасадних површина, рустичније наглашених у доњим ниво-

¹⁵ Решење Завода за заштиту споменика културе Ниш, бр. 497/1 од 9. маја 1972.

¹⁶ „Сл. гласник СРС“, бр. 14/79.

има и лакших горе, по спратовима, са детаљима у нивоу венца, атике, полустубова, отвора и др.

Целокупна фасадна лимарија на истуреним деловима фасаде, која је била потпуно дотрајала и тиме проузроковала пропадање фасаде, замењена је у потпуности новом. Да би се истакли одређени ефекти спољње монументалности, било је важно реконструисати, уз потребне естетске апликације највидљивије, тј. најистуреније делове око крова овог дела зграде. То се, наравно, у првом реду односило на саму косу површину мансардног кровног надвишења, кровну атику и завршни венац. Због тога је кровна површина препокривена бакарним лимом исеченим у плоче квадратног облика и распоређеним у правцу дијагонала, аналогно првобитном начину покривања. Завршни венац и кровна атика су такође опшивени бакарним лимом свуда вештачки патинираним после уграђивања.¹⁷ Тако је остварен утисак који поткрепљује вредност амбијента зграде уопште.

Напомињемо да је 1976. године и пројектна документација, потребна за извођење радова на рестаурацији фасаде, у овој фази рађена истовремено с извођењем радова. Том приликом је коришћена и фасадна скела, за овакву прилику заиста неопходна. Уз помоћ скеле су не само извршена сва потребна висинска премеравања, већ су снимљени и детаљи фасадне пластике на читавом том делу, почевши од завршног венца и атике, елемената стубова и пиластара заједно са капителима и стопама, прозорских оквира са натпрозорним тимпанонима и праговима у малтеру и др.¹⁸

Све ово је пружило могућност за поуздану и детаљну разраду техничке документације, потребне за израду пројекта у овој фази. Уз то, узимајући у обзир основне елементе, умногоме је допринело и помогло приликом разраде пројектне документације за наредне фазе, све до завршетка радова на фасади целе зграде.

У оквиру завршних радова у овој фази истакнут је још и натпис установе, „Универзитет у Нишу“ и њен симбол у виду бронзане плакете са рељефом у бронзи,¹⁹ а са уграђивањем у фризом пољу, односно тимпанону, надвишеном у средини на првом спрату. (сл. 5)

Радови су настављени наредне 1977. године на фасадним површинама дуж читавог кеја, обухватајући и стари део зграде све до угла Добричке улице. Пре почетка радова у овој фази Завод је већ обезбедио у потпуности сву потребну техничку документацију.

Како су местимично опадали поједини фрагменти са површина затеченог фасадног наноса, па су делимично били видљиви и остаци старих фасадних боја у полихромији са топлим, светлим нијансама, постојала је могућност да се фасада потпуно очисти, све до нивоа старог малтера. Међутим, у току радова је установљено да се јак цементни нанос знатним де-

лом чврсто везао за стару подлогу, као што је био случај и са површинама из претходне фазе, па је било немогуће прецизно га потпуно одстранити са површина. Користећи поступке из претходне фазе радова, и овога пута се прибегло површинском чишћењу са глачањем већ испреकаних, малтером окрпљених фасадних површина. Постигнут је исти ефекат као и у претходној фази, који треба да претходи завршном бојењу фасаде.

Конкретно, са претходно замишљеном концепцијом рачунало се у оквиру овога само на једну могућност више када је у питању истицање старијих фаза приликом изградње, полазећи од претпоставке да је фасадна, малтерска облога овде могла бити другачијег састава од оне из претходне фазе, па као таква омогућавала још и различита пријањања завршних наноса приликом бојења.

У оквиру ових радова, у зони средишњег ризалита са улазном партијом, приступило се и статичким интервенцијама у склопу балкона на првом спрату. Оптерећење је пренето на конзолне челичне носаче постављене на крају, који су са спољње стране и у старијим фазама визуелно били маскирани украсним елементима од декоративно обрађеног лима, попут класичноренесанских конзола са волутама. Балконска плоча чије је оптерећење овом приликом пренето на постојеће челичне носаче, фланкирајуће попут конзола и са решењем помоћу накнадно уграђеног, скривеног челичног носача по принципу просте греде, израђена је од камена састављеног из ламела, међусобно спојених одговарајућим можданицима.²⁰ (сл. 6)

У току рестаурације у овој фази фасадне површине у склопу старог дела су завршном обрадом обојене тамнијим нијансама у односу на оне из претходне фазе. Тако су и на овај начин у потребној мери истакнуте и презентоване фазе изградње читавог блока у целини, а истовремено наглашена и симетричност најстаријег дела зграде, када је у њој било Начелство, са спратом дограђеним 1925. године. И овде је надвишени део крова изнад средишње улазне партије решен у виду зарубљене пирамиде над квадратном основом, према замисли из времена када је зграда настала, препокривен мансардним кровним плочама од бакарног лима са завршним патинирањем.

Постојећи завршни венац саниран адекватно цинканим лимом, при завршној обради истакнут је бојењем тоном различитим од скале тонова примењених приликом бојења фасадних површина. Коришћена је маслинастозелена боја, како би се на тај начин завршни венац као елемент за себе, верно представио. Том приликом је наглашено да је изведен материјалом који се разликовао од материјала којим је рађена цела фасадна површина.

Старе и неадекватне решетке на прозорима у приземљу замењене су новим које се сво-

јим обликом и изгледом апсолутно стилски везују за архитектуру саме зграде. Рађене су по узору на аутентичне, затечене на удвојеним прозорима у саставу трема улазне партије, на прилазу са трга. И мада је после радова изведених 1977. године целокупна пројектна документација потребна за наставак радова, све до дефинитивног завршетка рестаурације спољњег изгледа израђена непосредно после завршетка ове фазе, нови радови су почели тек 1986. године.

— Радови изведени 1986. године (са приказом основних чињеница као закључака у смислу одређеног степена презентације спољњег изгледа)

Радови на сектору из улица Добричке и Шуматовачке настављени су 1986. године. Обухватили су оба ова улична тракта целог блока зграде од укупно 68 + 90—(158 метара). Радови су овде у потпуности извођени по истом принципу као и на секторима из претходних фаза, рачунајући ту и већ примењивана тонска издвајања нијанси приликом завршне обраде фасадних површина у односу на одговарајуће анексе из обе ове улице. Тако су се визуелно и нагласиле фазе настанка појединих партија. Разлика је једино у томе што се приликом извођења радова овде знатно више обијао дотрајали малтер са фасадних површина, па је самим тим и поновно овде малтерисано. Извршена је свеукупна, аутентична реконструкција свих фасадних елемената у површини и до 70%, што је и разумљиво када се има у виду да су оба фасадна тракта изложена западу, односно северу.

Приликом чишћења фасаде били су уочени остаци хоризонталних фасадних фуга у малтеру на делу средишњег, плитког ризалита из Добричке улице, као и трагови избразданих пиластара са канелурама на бочним странама овог ризалита. Разумљиво је да је све ово условљавало и извођење одређених видова репарација у том смислу. Слично је то било и са кровном атиком изнад овог ризалита, чија је реконструкција у малтеру извршена на основу старе пројектне документације, коју поседује и чува Историјски архив.

На делу атике изнад средишњег ризалита из Шуматовачке улице, пошто је приликом извођења радова скинута лимена табла у облику упрошћеног тимпанона, појавила се на овом месту орнаментална рељефна представа сложеније композиције грба са симболима Краљевине Југославије. Целокупну овако одкривену представу требало би не само сачувати, већ и презентовати као историјски материјални документ из времена када је тај део зграде саграђен. Завод је званично захтевао од Заједнице завода за заштиту споменика културе да и Заједница пружи у том смислу одређену помоћ и подршку, како би се и са

стручне стране пред јавношћу оправдала оваква акција, као општеконзерваторски подухват. После званично указане подршке од Заједнице,²¹ цела ова композиција је остала на свом месту и тако сачувана, односно презентована.

Овим је целокупан спољњи изглед зграде остао у потпуности доведен у исправно стање. Рестаурација је извршена завршном обрадом фасадних површина, замењена је дотрајала лимарија, препокривене кровне површине, замењена дотрајала лимарија и у најнеприступачнијим деловима зграде, око кровних надвишења и изнад њих.

По окончању и ове завршне фазе опште санације, у току године су настављени и радови на поновној завршној обради оних површина из претходних фаза, тј. оних са Трга Братства и јединства, као и оних са Кеја Мике Палигорића. Претходно су оправљени незнатно оштећени делови фасадних површина у малтеру, како би непосредно после завршетка радова на фасадама из улица Добричке и Шуматовачке спољашњи изглед зграде у целини био јединствен.²² Радови су се базирали, углавном, на освежавању бојењем уз одговарајуће репарације оних површина, које су већ биле репарирани у ранијим фазама од 1976. и 1977. године.

Истовремено, приступило се и радовима на фасадним површинама зграде и из дворишта.

¹⁷ Патинирање је извршено раствором соне киселине тако да су новоуграђени елементи од бакарног лима после извршеног овог процеса на лицу места остали тамно матирани, што је овом приликом и био циљ.

¹⁸ Треба напоменути да је целокупно снимање свих фасадних детаља извршено на један класичан начин уз помоћ скеле, без примене фотограметрије, тако да су овом приликом снимљени детаљи послужили и као основ за разраду пројекта и у каснијим фазама, имајући у виду да се многи од фасадних елемената и детаља стално понављају.

¹⁹ Слова са натписом обликовао је и плакету Универзитета излио аутор њеног ликовног решења, акад. ликов. уметник Милош Павићевић из Ниша.

²⁰ Простор не дозвољава да се овом приликом детаљније прикаже и образложи читав овај процес са гледишта конструктивно статичког решења у оквиру једног оваквог, конзерваторског поступка. Аутор статичког решења је дипл. инж. грађ. Драг. Бјелић из Београда, овл. 127/63.

²¹ Текст телеграма који је Заводу упутила Заједница завода у име указивања званичне подршке овој акцији гласи: „Примените конзерваторске принципе заштите изворних облика и елемената архитектуре.“

Телеграм се чува у документацији Завода.

²² Тражен ефекат приликом рестаурације и колористичког презентовања фасадних површина, остварен радовима у 1976. и 1977. години за протеклих десет година већ је био стекао извесну времешност, тако да није био у контексту с ефектом оствареним путем интервенција у најновије време, у смислу јединства.

Сл. 5. Изглед зграде са погледом у истом правцу из времена после изведених радова на реставрацији фасадних површина, колористички достојно третираних, односно презентованих.

Fig. 5. Édifice après la restauration des façades. Vue depuis la place centrale de la ville.

Сл. 6. Поглед на средиште зграде
Fig. 6. Partie centrale de l'édifice.

Они су били једноставнији у односу на радове на фасадама са улице. Замењена је свуда дотрајала пратећа лимарија и извршена завршна обрада фасадних површина.

Придржавајући се конзерваторских принципа, при реконструкцији свих оштећених фасадних елемената извршена је и потпуна реконструкција масивног венца који је недостајао на делу јужног фасадног тракта с десне стране у нивоу приземља зграде. Међутим, овом приликом није обновљена фасадна профилација око прозорских отвора у истом тракту, само са супротне стране. До реновирања није дошло углавном зато што је на појединим прозорима није ни било, чак ни у време кад су рађене најстарије фазе на објекту. Наведени прозорски отвори у оквиру левог дела јужног тракта зграде су презентовани овако још и из одређених разлога, а ослањали су се при томе и на визуелне ефекте.²³

Треба напоменути да је извођење радова на дотеривању спољњег изгледа зграде, заједно са реставрацијом фасадних површина од самог почетка радова 1976. године, па све до дефинитивног завршетка 1986. непосредно инвестирао као правно лице Универзитет у Нишу.

Целокупну пројектну документацију припремљену у секторима за поједине фазе радова на основу прецизно сакупљених података на лицу места, који подразумевају, пре свега,

детаљна техничка снимања, поготову у домену фасадне пластике, урадио је Завод за заштиту споменика културе у Нишу.²⁴

Целокупан стручни надзор приликом извођења радова на свим секторима све време је, такође, вршио Завод за заштиту споменика културе.²⁵

Могли бисмо закључити да не би требало, када се говори о резултатима реконструкције фасаде зграде, имати разлога за незадовољство. Напомињемо да се чишћењем фасадних површина постојећи цементни нанос на њима са додатком камене ситнежи није могао у потпуности одстранити, тако да се нису могле добити уобичајене глатке површине.

Овако остављене површине, с извесном дозом благе рустике, могу да истакну самим тим и старост објекта као споменика прошлости. Може се рећи и то, да је овакав начин презентовања зграде успео, јер „све мањевише допушта и извесне неправилности, као што садржи промену, уз напомену да захтев за савршеношћу увек може бити знак неразумевања сврхе уметности“.²⁶

Према томе, „прихватимо дакле (и на овом примеру) као универзалан начин то, да ни архитектура, нити иједно друго племенито дело човеково не може бити добро ако није несавршено“,²⁷ поготову када се, као у овом случају, ради о обнављању старина.

Водило се рачуна и како се употребљавају нијансе код фасадних боја. Светлијим нијансама су покривени истурени делови фасаде (венци, пиласстри, прозорски оквири са шамбранама, тимпанони, прозорски прагови и др.). Овако се, наиме, нијансирало и у ранијим фазама, што се може документовати и на основу сачуваних старих фотографија још из времена када је постојао само део блока са приземљем и спратом.

Мада је у току радова откривено још и то да је првобитни бојени премаз био апсолутно једнобојан, светлије жутозелене нијансе, разумљиво је да су овом приликом узете нијансе из каснијих времена, тј. од онда када је на постојећи габарит најстаријег дела зграде дозидан још један спрат. Изабрана је при том основна нијанса у оном тону који највише одговара утврђеној нијанси из тог времена, сходно тонкартама са нијансама које се производе у хемијској индустрији.

Напомињемо да су при завршној обради пронађени сачувани у самом малтеру подаци о фасадним бојењима још из првих фаза изградње објекта, свуда где малтер у потпуности није обијан, тј. испод загађеног слоја, који је ту био пре почетка радова. Све док је на фасадама сачуван макар и мали фрагмент аутентичног фасадног малтера, биће самим тим сачуван и овакав бојени нанос.

Самим тим, било би и „методолошки погрешно у прочељној рестаурацији, (што се односи и на овај случај) обнављати први, најстарији сондажно пронађен обојени слој

из грађевинскоисторијског развоја једне архитектуре, јер он мада представља остатак једне изворне архитектонске фазе, укључене у каснији, данашњих димензија стилски корпус у целини, али у једној, што се лако да констатовати, генетски промењеној градској структури“.²⁸

Уопште при избору, односно примени нијанси фасадних боја приликом завршних радова, имало се у виду да „успешна колористичка обрада целине, изведена с мером треба да унесе и ведрину међу људе, што је у ствари и врхунски квалитет у овом смислу, коме треба тежити, јер културно наслеђе не припада само нама конзерваторима, већ и осталим грађанима и саставни је део њиховог живота“.²⁹

Сама колористичка обрада с издвајањем интензитета бојених нијанси које означавају поједине фазе настанка читавог грађевинског блока, поред тога што има својих оправдања у извесном конзерваторском смислу наглашава и издвајање тих фаза, указује на симетричност старог дела зграде, посматраног и са кеја, и из Добричке улице. То несумњиво има и својих урбанистичких предности, јер „сваки слој напоје има другачије значење у целокупној историји грађевине и њених делова према мерилу улице, односно насеља“.³⁰

Штавише, „бојене нијансе у овом смислу, ако се има у виду то да зграда има своју научнокултурну функцију од посебног значаја за град, а самим тим и боја као завршни чин у конзерваторском послу даје личну ноту објекту и треба да истакне све карактеристике његове архитектуре уопште“.³¹

Зграда ће, међутим, после успешно изведене рестаурације спољње архитектуре тек доћи до

²³ У извесном смислу ово пружа и одређену сликовитост.

²⁴ Аутор пројекта рестаурације фасадних површина у свим фазама извођења рестаурације је аутор овог прилога, арх. М. Војиновић.

²⁵ За надзорног органа у свим фазама извођења радова на обнављању и презентацији спољњег изгледа зграде, Завод за заштиту споменика културе као извршилац званично је именовао аутора овог прилога.

²⁶ Џон Раскин, *Вредности*, „Култура“, Београд 1965, стр. 80.

²⁷ Исто, стр. 81, 82.

²⁸ Проф. Жељко Филипец, *Осврт на конзерваторскорестаураторски приступ у обнови прочеља на споменичкој архитектури унутар споменичких целина*, стр. 46 публикације из нав. литературе под 5.

²⁹ Соња Коњевић, дипл. инж. арх. *Нека искуства у Срем. Митровици везана за колористичку обраду фасада са освртом на приступ овом проблему у Петроварадину, Новом Саду и Осијеку*, Исто, стр. 22.

³⁰ Др А. Деановић, *Боја и њезина градња — израз изворности и повјесности споменика градитељства*. Исто, стр. 38.

³¹ С. Коњевић, Исто као и под 29.

изражаја, када се буду завршили радови на регулацији корита и обала реке Нишаве, који су сада у току. Када се израде на кеју пешачке стазе и стазе за рекреацију, шире подручје саме зграде биће обogaћено, а зграда тиме добити и свој одговарајући амбијент.

Радови на уређењу дворишног простора³² изведени 1987. године и радови у оквиру ентеријера

Са рестаурацијом фасадних површина у целини, радови на обликовању и уређењу екстеријера зграде Универзитета у Нишу се не завршавају, већ се 1987. године настављају. Сређује се простор затвореног дворишта зграде у укупној површини од око 740 m².

Дворишни простор овако уређен према пројекту рађеном у Заводу,³³ намењен је скуповима универзитетске омладине, поготову у летњим месецима, а постоји и могућност да се оформи и летња универзитетска сцена.

У дворишни простор се улази колским пролазом из Шуматовачке улице. Уграђена је ту и дворишна капија, пројектована тако да се уклопи у оригиналан пројекат фасаде из Шуматовачке улице рађен 1931. године. Аутор, арх. А. Герценвиц, стилски ју је обликовао елементима испуне од фирикета и пљоштег гвожђа.

С овим су радови на екстеријеру зграде у суштини, приведени крају, имајући на уму садашње услове.³⁴ Питање извођења радова у оквиру унутрашњег простора зграде, бар у

овим условима, веома је сложено, будући да зграду користи више институција друштвеног карактера. Под оваквим условима радови се могу искључиво изводити под видом техничког одржавања. Ипак, у оваквим приликама, Завод као одговорна институција, свим корисницима зграде је званично указао на све елементарне потребе заштите зграде. Приликом извођења радова на инвестиционо техничком одржавању простора који користе, корисници морају апсолутно поштовати све услове заштите. Као примери репрезентативног уређења унутарњег простора могу се навести сале Универзитетске библиотеке и Регионалне привредне коморе.

Међутим, ентеријер читаве зграде „сагледан јединствено и искоришћен (као такав) од културних институција града, добио би (тек онда) праву вредност и адекватну намену”.³⁵

³² Ограниченост простора не допушта да се детаљније образложи приказ интервенција извршених на уређењу дворишног простора, тако да то остаје за другу прилику.

³³ Аутор пројекта уређења дворишног простора је аутор овог прилога, који је у току извођења радова био надзорни орган.

³⁴ Нису реконструисане ни кровне лукарне којих овде већ одавно нема, а чији се изглед и склоп са украсним апликацијама може видети на старим фотографијама, па ни скулптурална рељефна представа у средишту изнад кровне атике у склопу средишње партије старог дела зграде, са ризалитом у правцу кеја.

³⁵ Д. Јанић, Цитат из нав. публикације у литератури под 3, стр. 29.

Литература:

1. Из документације Завода за заштиту споменика културе, Ниш.
2. Б. Андрејевић, *Зграда Универзитета (раније, зграда Окружног начелства и Моравске бановине)*, „Градина”, бр. 9; Ниш 1971, стр. 97—102.
3. Д. Јанић, *Архитектонско наслеђе градског подручја Ниша*, „Нишки зборник” бр. 6, Ниш 1978, стр. 28.
4. Б. Андрејевић, *Споменици архитектуре Ниша од 1878. до 1944.* „Нишки зборник” бр. 11, Ниш 1982. стр. 85—100.
5. *Колористичка обрада pročела повјесних зграда* — Реферати и дискусије са саветовања одржаног у Загребу 1982. године, Друштво конзерватора Хрватске, Загреб 1982.
6. В. Маџура, *Чаршија и градски центри*, „Градина”, Ниш, и „Светлост”, Крагујевац, 1984, стр. 187, 188.
7. Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво* — књ. II „Рад”, Београд 1985, стр. 162—163.
8. М. Живковић, *Зграда Универзитета (Непознато о познатом)*, „Народне новине”, Ниш, 7. VI 1986.

Édifice de l'Université de Nich, ses valeurs en tant que monument et travaux de rénovation de l'ensemble de son extérieur et d'une partie de son intérieur

MILORAD VOJINOVIC

L'édifice de l'Université, qui ne comportait à l'origine qu'un rez-dechaussée et un étage et donnait sur l'actuel quai de M. Paligorić et sur la rue Dobrička, fut bâti en 1886 pour les besoins de la Préfecture et selon le projet d'un architecte viennois non identifié.

Cet édifice aux façades symétriques garde sa forme et ses dimensions jusqu'à l'année 1925 où il fut d'abord surélevé d'un étage, destiné aux différents services de l'administration préfectorale. Cinq ans plus tard, à la suite de la constitution, en 1930, d'une nouvelle unité ad

ministrative, appelée Moravska banovina, cet édifice fut choisi pour abriter les bureaux de celle-ci; c'est alors qu'il fut agrandi par des annexes de la même hauteur que les parties existantes, le tout selon le projet dû à l'architecte G. Gercenic. Face à l'actuelle Place de la Fraternité et de l'Unité fut aménagée la façade principale de l'édifice, selon le projet élaboré par P. Gačić, architecte de Belgrade. C'est en 1935 que l'édifice reçut sa forme et son volume définitifs: il constitue, depuis, un bloc fermé comportant une cour intérieure et s'étendant sur une superficie de 4864 mètres carrés.

Quant à ses caractéristiques extérieures originelles et à son architecture conçue dans l'esprit de la NéoRenaissance, l'édifice ainsi agrandi demeura non seulement inaltéré, mais il reçut aussi l'aspect d'un ensemble architectural majestueux, si bien qu'il représente indubitablement, même de nos jours, la construction architecturale la plus imposante de la ville de Nich.

Du point de vue historique, l'édifice de l'ancienne Préfecture présente de l'importance, car c'est là qu'au début de la Guerre de 14 fut transféré le siège du gouvernement serbe; la ville de Nich fut ainsi érigée provisoirement en capitale de Serbie et c'est dans les locaux de l'édifice en question que furent prises toutes les décisions sur les démarches politiques et diplomatiques à faire en 1915 aussi.

Voilà pourquoi, dès 1972, l'édifice fut inscrit officiellement sur le registre de l'Institut pour la protection des monuments culturels de Nich pour être classé, en 1979, dans la catégorie des biens culturels de grand intérêt pour la République de Serbie.

Actuellement cet édifice important abrite, outre le rectorat de l'Université, plusieurs institutions publiques dont aussi l'Institut pour la protection des monuments culturels de la ville de Nich.

Les travaux de rénovation et de restauration sur l'extérieur de l'édifice commencèrent en 1976, de manière qu'avant la fin de 1977 furent-

achevées la façade donnant sur la Place de la Fraternité et de l'Unité et celle qui longe le quai jusqu'à l'angle de la rue Dobrička. Il importe de signaler aussi les travaux effectués dans certaines parties de la toiture surélevée, ce qui mit à la fois en relief leur fonction spatiale et urbanistique.

Au bout d'un arrêt assez long, les travaux reprirent en 1986 sur les façades donnant sur les rues Dobrička et Šumatovačka, si bien que l'extérieur fut rénové et restauré dans son ensemble; les parties aménagées une dizaine d'années auparavant furent rafraîchies, de sorte que l'extérieur tout entier de l'édifice présente actuellement un aspect visuellement homogène.

Les travaux s'étendirent aussi à la rénovation des murs extérieurs donnant sur la cour intérieure; en 1987, la cour fut pavée pour servir à des réunions et pour abriter la scène d'été, sur laquelle se déroulent les représentations théâtrales des étudiants.

Considéré dans son ensemble, l'édifice donne aujourd'hui l'impression non seulement d'une construction suffisamment bien aménagée, mais aussi visuellement rehaussée, dont l'aspect et l'environnement seront mis en valeur surtout avec l'aménagement des quais de la Nišava.

Les moyens nécessaires à la mise en oeuvre de la rénovation et de la restauration de l'édifice ont été fournis par l'Université de Nich elle-même, tandis que l'élaboration des projets, la surveillance des travaux exigeant des connaissances spéciales etc. ont été assurées par l'Institut pour la protection des monuments culturels, avec, à sa tête, l'auteur de la présente contribution.

A la différence des travaux accomplis sur l'extérieur de l'édifice, ceux qui sont effectués à l'intérieur de celui-ci se réduisent actuellement pour la plupart au seul maintien en bon état, car, l'édifice étant utilisé à des fins différentes, il n'est pas possible de les envisager dans leur ensemble.